
**Sprawozdanie z Międzynarodowej Konferencji
Naukowej pt. *Twierdze osiemnastowiecznej
Europy. Spotkanie 3: Rola fortyfikacji
w systemach obronnych państw*
Częstochowa, 13–14 września 2019 roku**

W dniach 13–14 września 2019 r., w murach Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza w Częstochowie (dalej: UJD), odbyła się Międzynarodowa Konferencja Naukowa z cyklu *Twierdze osiemnastowiecznej Europy*. Sympozjum to zostało zorganizowane przez Instytut Historii UJD, Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział w Częstochowie oraz Stowarzyszenie Garnizon Fortecy Częstochowskiej. Honorowy patronat nad konferencją objęli: rektor UJD, prof. dr hab. Anna Wypych-Gawrońska, prezydent Częstochowy Krzysztof Matyjaszczyk oraz przeor klasztoru oo. paulinów na Jasnej Górze – o. Marian Waligóra. Patronat medialny nad całym przedsięwzięciem sprawowały: TVP Historia oraz portal historia.org.pl.

Tegoroczne spotkanie było już trzecim z cyklu. Pierwsze zostało zorganizowane w roku 2015. Organizatorzy nadali mu podtytuł *Rzeczpospolita Obojga Narodów i kraje ościenne*. Konferencja z 2017 r. zatytułowana była *Od Vaubana do Montalemberta*. Natomiast odbywające się we wrześniu 2019 r. spotkanie poświęcono *Roli fortyfikacji w systemach obronnych państw*.

Twierdze osiemnastowiecznej Europy to nieprzypadkowy przedmiot rozważań. Były one bowiem istotnym elementem ówczesnej sztuki wojσκowej, zarówno w zmaganiach prowadzonych na Starym Kontynencie, jak i w czasie wojen toczonych w koloniach. Twierdze były zasadniczym elementem linii obronnych, zabezpieczając miasta, porty, trakty i przeprawy o znaczeniu strategicznym, powstrzymując działania ofensywne nieprzyjaciela i osłaniając mobilizację

własnych wojsk w głębi kraju lub zapewniając schronienie dla wycofujących się korpusów polowych. Twierdze stanowiły również podstawę operacyjną działań ofensywnych, dostarczając wojskom zaopatrzenie (broni, amunicji i żywności) oraz odbierając rannych i chorych żołnierzy, a także jeńców wojennych. Znajdujące się w nich garnizony mogły też wymuszać posłuszeństwo na terenie zamieszkałym przez ludność wrogo nastawioną do władz lub do lokalnych elit, zapewniając utrzymanie bezpieczeństwa wewnętrznego w państwie. Ponadto oddziaływały na gospodarkę, hamując rozwój ośrodków miejskich, ściśniętych „gorsetem fortyfikacji”, lub wpływając stymulująco, dzięki rozwojowi handlu, rzemiosła i usług, na rzecz garnizonu. Twierdze więc determinowały różne aspekty życia społecznego.

Tak wszechstronne oddziaływanie twierdz osiemnastowiecznej Europy na życie społeczne znalazło odzwierciedlenie w zaproponowanych przez organizatorów obszarach badawczych. Wyróżniono następującą tematykę:

1. Twierdze na terenie Rzeczypospolitej Obojga Narodów.
2. Twierdze państw europejskich.
3. Twierdze europejskie poza Europą.
4. Twierdze w działaniach wojennych.
5. Inżynierowie i plany twierdz.
6. Garnizony, artyleria i cekhauzy w osiemnastowiecznych twierdzach.
7. Twierdza – miejsce odosobnienia.
8. Relacje pomiędzy twierdzą a miastem, żołnierzami a cywilami.
9. Twierdze w pamiętnikach i literaturze.
10. Ochrona zabytków – doświadczenia i inicjatywy.

Do udziału w konferencji zaproszono: historyków (m.in. badaczy wojskowości oraz historii historiografii), historyków sztuki, archeologów oraz literaturoznawców. W konferencji wzięło udział 25 badaczy z Polski, Rosji, Litwy oraz Ukrainy. Obrady zostały podzielone na pięć paneli tematycznych: *Twierdze europejskie w ogniu walki (cz. 1)*, *Twierdze europejskie w ogniu walki (cz. 2)*, *Twierdze*

Rzeczypospolitej Obojga Narodów, Garnizony, magazyny i więzienia oraz Twierdze w historiografii i literaturze pięknej.

Symposium rozpoczęły dwa wykłady inauguracyjne. Pierwszy pt. *Aspekty prawne budowy i funkcjonowania fortyfikacji w XVII i XVIII wieku* wygłosił prof. dr hab. Bogusław Dybaś (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu), drugi: *Zmiana roli twierdz i wojny fortecznej w XVIII wieku* – prof. dr hab. Grzegorz Podruczny (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, dalej: UAM).

Pierwszy panel tematyczny zatytułowany został *Twierdze europejskie w ogniu walki (cz. 1)*. W jego ramach zaprezentowano trzy wystąpienia. Pierwszy referat – pt. *Gdzie przyjąć wroga – w twierdzy czy w polu? Strategia i taktyka armii rosyjskiej w latach 1707–1709* – wygłosił dr Paweł Krokosz (UNESCO Chair in Comparative Studies of Spiritual Traditions, their Specific Cultures and Interreligious Dialogue, St. Petersburg/Moskwa). Drugi – zatytułowany *Twierdza Połtawska podczas oblężenia przez armię Karola XII – fortyfikacje, artyleria i garnizon* – przedstawił dr Siergiej Iwaniuk (Skansen „Stalingradská bitva” w Wołgogradzie). Trzeci – pt. *Zdobycie twierdzy Temeszwar – finał kampanii ks. Eugeniusza Sabaudzkiego z 1716 roku* – zaprezentował dr Łukasz Pabich (Muzeum Częstochowskie).

Panel drugi, w którego ramach ogłoszono cztery referaty, był kontynuacją tematyki poprzedniego. Pierwsze wystąpienie, dra hab. prof. UO Tomasza Ciesielskiego (Uniwersytet Opolski) dotyczyło *Chocimia w trakcie wojen rosyjsko-tureckich w XVIII w.* Drugi referat, zatytułowany *Upadek twierdzy Oczaków (1788) w świetle relacji prasy warszawskiej*, przedstawiła dr Małgorzata Karkocha (Uniwersytet Łódzki, dalej: UŁ). Trzecim prelegentem był dr Patrycjusz Malicki (Świdnica), który omówił *Wojnę oblężniczą na Śląsku podczas kampanii 1806–1807 ze szczególnym uwzględnieniem oblężenia Nysy*. Czwarty referat oscyłował wokół tematyki *Strategicznego znaczenia twierdz hiszpańskich w latach 1808–1814 (wybrane przykłady)* i zaprezentował go dr Dawid Madziar (Uniwersytet Śląski w Katowicach).

Kolejną grupę referatów poświęcono obrazom twierdz Rzeczypospolitej Obojga Narodów. W tym panelu zaprezentowano pięć wystąpień: *Oblężenie Starego Bychowa w 1702 roku* dra Karola Kościelniaka (UAM); *Fortyfikacje konfederatów barskich w Beskidzie Niskim i Bieszczadach w świetle najnowszych badań arche-*

ologicznych mgra Michała Filipowicza (Uniwersytet Warszawski, dalej: UW) i mgra Michała Pisha (UW); *Wawel w okresie konfederacji barskiej w świetle sprawozdań dyplomatów papieskich w Europie* prof. dra hab. Wojciecha Kędera (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie); *Twierdze małopolskie w planach wojennych Charlesa Francois Dumourieza* dra Adama Danilczyka (Instytut Historii im. T. Manteuffla PAN) oraz *Problematyka twierdz w obradach sejmowych w latach 1773–1786* dra Łukasza Cholewińskiego (UJD).

Tematyce twierdz europejskim poza Europą poświęcono trzy wystąpienia. Pierwsze z nich, pt. *Dawne kurlandzkie fortyfikacje na wyspie Św. Andrzeja w Gambii*, przedstawił dr Mariusz Balcerk (Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu). Drugie, zatytułowane *Louisbourg – europejska twierdza w Nowej Francji: od wielkości do katastrofy (1720–1760)*, zaprezentował dr Piotr Robak (UŁ). Trzecie zaś, poświęcone *Twierdzom na terenie Florydy jako części systemu zabezpieczającego hiszpańskie posiadłości w Indiach Zachodnich*, wygłosił dr hab. prof. UJD Maciej Trański (UJD).

Kolejnych pięć wystąpień zgrupowano w panel zatytułowany *Garnizony, magazyny i więzienia*. Pierwszy referat, pt. *Garnizony ordynaryjne w Koronie u progu XVIII stulecia*, wygłosił dr Zbigniew Hundert (Muzeum Zamku Królewskiego w Warszawie). Następnie prof. dr Valdas Rakutis (Uniwersytet w Kłajpedzie) przedstawił problematykę *Zalogi Białej w czasach Hieronima Floriana Radziwiłła*. Trzeci referat, autorstwa mgra Jarosław Pawlikowskiego (Muzeum Etnograficzne w Toruniu), obejmował tematykę *Pruskiego garnizonu Twierdzy Toruń w latach 1793–1806. Wybrane problemy*. Kolejny referat przedstawił mgr Oleksandr Sukhomlyn (Narodowa Akademia Nauk Ukrainy) i dotyczył *Twierdz rosyjskich na terenie Ukrainy Południowej XVIII w. – od magazynów wojskowych do narzędzia kontroli*. Piąte wystąpienie w tym panelu, zatytułowane *Francuskie twierdze jako więzienia stanu w czasach Ludwika XV i Ludwika XVI (1715–1789)*, zaprezentował dr Rafał Niedziela (Uniwersytet Jagielloński w Krakowie).

Osobną – a zarazem ostatnią – grupę referatów stanowiły badania dotyczące historiograficznego oraz literackiego obrazu twierdz. W panelu pt. *Twierdze w historiografii i literaturze pięknej* zostały zaprezentowane trzy referaty. Dwa z nich: *Zdobycie twierdzy baturyńskiej (1708) w świetle historiografii* dra Norberta Morawca

(UJD) oraz *Kazimierz Pułaski jako obrońca Jasnej Góry w ujęciu Władysława Konopczyńskiego* dr Anny Czernieckiej-Haberko (UJD) prezentowały ujęcie historiograficzne. Literacki obraz twierdzy w wystąpieniu pt. *Twierdza jako metafora: «Victus. Upadek Barcelony 1714» Alberta Sáncheza Piñola* przedstawiła prof. dr hab. Barbara Łuczak (UAM).

Wszystkie wystąpienia spotkały się z zainteresowaniem zebranych. Obradom towarzyszyły ożywione dyskusje toczące się zarówno podczas obrad, jak i w konferencyjnych kuluarach. Ich efektem będzie wydanie pokonferencyjnego tomu.

Należy podkreślić, że spotkania w ramach *Twierdz osiemnastowiecznej Europy* zostały pomyślane jako platforma wymiany myśli i koncepcji dotyczących przemian w nowożytnej wojskowości oraz jej wpływu na inne dziedziny ówczesnego życia, stąd też konferencji asystowały imprezy towarzyszące. Pierwszą z nich była wystawa pt. *Twierdze osiemnastowiecznej Europy. Odslona 3: Twierdze Europejskie poza Europą*, przygotowana przez prof. dra hab. Macieja Trąbskiego. Uczestnicy konferencji mieli możliwość obejrzenia w Sali Wystawowej Biblioteki Głównej UJD kopii planów osiemnastowiecznych fortyfikacji z terenu Afryki i Karaibów. Kolejną imprezą towarzyszącą była inscenizacja przygotowana przez Garnizon Fortecy Częstochowskiej. W drugim dniu obrad, w podjaskim Parku im. S. Staszica, uczestnicy konferencji obejrżeli m.in. musztrę, osiemnastowieczne uniformy piechoty oraz broń palną z tamtego okresu. Kreacja miała na celu przybliżenie funkcjonowania osiemnastowiecznego oddziału stacjonującego na Jasnej Górze.

ANNA CZERNIECKA-HABERKO

UNIwersytet HUMANISTYCZNO-PRZYRODNICZY

IM. JANA DŁUGOSZA W CZĘSTOCHOWIE*

 <https://orcid.org/0000-0002-4585-0127>

* Wydział Filologiczno-Historyczny, Instytut Historii, Zakład Metodologii Historii i Historii Historiografii, e-mail: a.czerniecka-haberko@ajd.czyst.pl